

Zieglernél a Dilthey-iskola felé mutatkozik (Rickerttel és a neohegelianus iránnyal is lehetne ezúttal vonatkozásokat keresni). Mint filozófiai tisztulás, ez mindenesetre örvendetes; pedagógiai alkalmazása iránt azonban, mint fentebb jeleztük, kételyeket kell táplálnunk. Az iskola nem dialektikai megoldások helye. Ez végül is merő formalizmushoz vezetne.

Mindenesetre Ziegler iskolaterve — amely tudomásunk szerint egy ismert nevű klasszikus filológus és volt hercegi nevelő szervezése alatt már a megvalósulás felé halad — a mai próbálkozások özönében oly kísérletnek ígérkezik, amely a pusztá lelkesedéssel felül határozott felkészültség jegyeit is magán viseli.

Prohászka Lajos.

Friedrich Stieve: *Deutschland und Europa 1890—1914. Ein Handbuch zur Vorgeschichte des Weltkrieges.* Berlin, 1927. Verlag für Kulturpolitik.

Mélyebb és intenzívebb történeti kultúrára talán egy nemzedéknek sem volt annyira szüksége, mint annak, amely a világháború borzalmai után egy új élet kibontakozásának állott kezdetén. A békeidők „eseménytelen“ éveit máról-holnapra felváltotta a véres valósággá vált történeti idők rohanása, és vele együtt a megoldásra váró társadalmi, gazdasági és politikai problémák végtelen sora nyomult előtérbe. A XIX. század pozitívizmusa hatalmas lépéssel vitte előre a természeti világ megismerésének problémáját, de tanácstalanul állott a csak irreverzibilis időbeli folyamatából megérthető szellemi valósággal és a szétbonthatatlan individuummal szemben. A társadalmi milieu alapjainak megingása, a szociális és szellemi értékek átértékelése így teszik valósággá egy történeti világszemlélet szükségességét, amely kultúrpolitikai szempontból *tudatosan* cselekvő vezetők és *tudatosan* reagáló tömegek megteremtését tűzi ki feladatául.

A történetdidaktikai irodalomnak már a háború előtt hangsúlyozott célkitűzése: egy mult-szemléleten felépített történeti gondolkodásból fakadó politikai érzék kibontakoztatása így lesz Európa-szerte elsősorú problémájává a magasabbfokú történelemtanítás kiépítésének. A legújabb tantervekben szemmel láthatólag érvényesül az a tendencia, amely a történeti élet hatóerőit a maguk élő valóságában is meg akarja éreztetni, és így a tanulót szünet nélkül formálódó szellemi milieujének valóban cselekvő tagjává alakítani. Így válik a XIX. század története, mint a világháborút megelőző életfolyamatok összessége, úgy a magyar, mint a nyugateurópai tantervekben egy, sőt két esztendő studiumát betöltő tárggyá. A jelenben való tájékozódás történeti előfeltételeinek megteremtése valóban korszerűséglet, és hogy mennyire az, mutatja a német történettanárok 1927 őszén Grácban megtartott gyűlése, ahol Friedrich Cauer *Geschichtsunterricht und Politik* című előadása kapcsán az eddigi keretek további kibővítését követelte, avagy Otto Bauer *Ziele und Aufgaben des Geschichtsunterrichts als Gegenwartskunde*, Johannes Haller *Der bildende Wert der neueren Weltgeschichte* és főleg Heinrich Wolf An-

gewandte Geschichte c. kötete, amelyek részint a háború alatt vagy még előtte teljes erővel kifejezésre juttatták a probléma jelentőségét.

Kétségtelen azonban, hogy a legújabbkori történelem tanítása a gyakorlatban súlyos nehézségekkel van egybekötve. A tisztán retrospektív beállítású történet szemlélet önkénytelenül is határvonalat húz mult és jelen között, és egy-egy élesen kiemelkedő eseménycsoporttal szívesen zárja le a befejezett egészt kikerekített multat. A mult század vége felé a szabadságharc és a Bach-korszak, majd a világháború kitöréséig a kiegyezés dátuma szerepelt ilyen határvonalként. A történelem tanárai, mihelyt eljutottak a XIX. század közepének nagy kérdéseihöz, úgy érezték, megközelítették kitűzött céljukat, annál is inkább, mert a legtöbb esetben a rendelkezésükre álló időnek is végére jutottak. De nehézséget okozott a kellő perspektíva hiánya is a tények komplikált összefüggésével szemben, és a jelenhez közeledve ingadozóvá vált az eseményeknek *sine ira et studio* megítélése; hiányoztak a forrásközlések és a tudományosan feldolgozott szakmunkák.

A gyakorlati tanítás így, egy-egy kiváló tanár ösztönszerű munkájától eltekintve, mesterségesen vágta el éppen azoknak a hatóerőknek kibontakozását, amelyek a már érettséghez közeledő ifjút alkalmassá tették volna szociális tájékozódásának és ezzel kapcsolatban világnézetének is pozitív formában való kiépítésére.

Ezeknek a szempontoknak alapján Friedrich Stieve könyvét jelentősnek kell tekintenünk a gyakorlati történettanítás szempontjából is. A szerző célja a világháborút megelőző évtizedek politikai, helyesebben diplomáciai történetének élesen kidomborodó vonalakban felvázolása és ezzel a német nemzeti öneszmélésnek széles körökben megerősítése. Mint ő maga jegyzi meg előszavában, a belső megújulás első feltétele, hogy a közelmúlt eseményeivel és ezzel kapcsolatban önmagunkkal is könyörtelenül nézzünk szembe, hiszen ha céltudatosan akarunk előrehaladni, látnunk kell azt az utat, amelyet már eddig magunk mögött hagyunk.

A történelem tanárát didaktikai szempontból a szerző mélyreható szelektáló ereje és mindig izgatóan érdekes problémafeltevése fogja megragadni, de érdeklődéssel kell, hogy kísérje azokat a finom, sokszor intuitív meglátásait, amelyekkel széles korszakokban érezteti meg a történeti valóságot formáló lappangó hatóerőket. A látszólag népek sorsával játszó diplomata sakkhúzások mögött így bontakozik ki megdöbbentő erővel a XIX. század liberalizmusából fakadó imperialisztikus politika, amely végzettszerű kirobbanásában magával ragadja az egyéneket és létrehozza a világtörténelemnek talán legnagyobb katasztrófáját.

Az a Németország, amelyet évezredes széthullásából vérrel és yassal kovácsolt össze a vaskancellár és amelyet két évtizeden át féltő gonddal a *Dreikaiserbündnis*re felépített politikájával védett meg, már a nyolcvanas évek végén kilendült szilárdan megalapozott kereteiből. A keleti kérdés előnyomulása, majd a berlini kongresszust követő orosz elhidegülés eleve utat nyit a francia *revanche*-politika keleti támogatására. A fiatal császár trónra-

lépte teljessé teszi a változást, a nagy kancellár váratlan távozása pedig új utakat nyit az európai politikában. A kilencvenes évek eleje meghozza az orosz-francia szövetséget, az erőteljesen hangsúlyozott német külpolitika pedig — a Jameson-levéltől a damaszkuszi beszéden át a búr háborúig, majd a valóban világpolitikát jelentő flottatörvényig — az addig többé-kevésbé párhuzamos angol-német politika vonalát hozza egymással mindinkább szöges ellentétbe. Az európai egyensúly, amely a kilencvenes években a hármasszövetséggel szembenálló kettősszövetségen alapul, felbomlik és az orosz-japán háborúval egyidejűleg kibontakoznak a későbbi *entente cordiale* körvonalai. Az ántánt kialakulása a német diplomácia katasztrófális vereségét jelenti, hiszen az angol-orosz és angol-francia érdekkellentétek még a közelmúltban is áthidalhatatlannak látszottak, az algecirasi konferencián viszont már egy elszigetelt és egyedül a belső problémáival küzdő monarchiára támaszkodó Németország áll egy ellene összekovácsolt Európával szemben. A bekerítés így valósággá vált és a boszniai annexió már csak elkésett és hatástalan sakkhúzás a vaskövetkezetességgel keresztülvitt ántánt-politikával szemben. Eles vonalvezetésén és a szétbomló szálaknak sokszor mesteri erővel egybekapcsolásán kívül objektivitása is emeli a munka értékét. Nem hűny szemet a német diplomácia hibáira, amelyek végül is Bismarck büszke örökét katasztrófális helyzetbe juttatják, de számot vet a viszonyok szükségyszerű alakulásával és a *die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871—1914* hatalmas kiadványára, Izvolszkij leveleire, orosz és francia diplomáciai aktákra hivatkozva utasítja vissza a háborús felelősség vádját. A diplomáciai akták egy részének közlése is nagy mértékben emeli a munka értékét. A legújabb korra vonatkozó eléggé gyér magyar történeti irodalomban, azt hisszük, a magyar fordításban is megjelent munkát haszonnal forgathatják az új tanterv alapján amúgy is fokozottabb munkára hivatott tanáraink.

Ember István.

L. Pasteuriaux — E. Le Brun: *Les Sciences par l'Observation et l'Expérience*. Paris, Librairie Delagrave, 1927. (373 lap.) Ára 10 fr. 75.

Aki a különböző népek tankönyveit figyelemmel kíséri, csakhamar megállapíthatja, hogy azok nem csupán külsőleg, hanem beosztás és módszeres feldolgozás tekintetében is bizonyos mértékig magukon hordják a nemzeti bélyeget. Az előttünk levő munkát, amely egyben tan- és segédkönyvül szolgál, ezenfelül még enciklopédikus volta is tipikussá avatja. Három főrészből foglalt 96 „lecke” tárgyalja a természettan, a vegytan és a természetrajz (ember-, állat-, növény- és földtan) alapvető ismereteit minden tudományos fejtegetés mellőzéseivel (*des faits et point de verbiage, voilà la grande règle*) merőben gyakorlati alapon azzal a céllal, hogy megfigyelés és tapasztalás útján juttassa a növendéket a legfontosabb természettudományi ismeretek birtokába, s ezzel mintegy közvetve érzékeltesse azt a jelentőséget, amely a technikát és rohamosan gyarapodó vívmányait mai életünkben megilleti; jóllehet ez utóbbiak közül alkalmilag csupán a villamos világításról